

ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ У СТУДЕНТІВ ТА КУРСАНТІВ НУЦЗУ

*Вікторія Муть, Катерина Черкасова, Ірина Ушакова
Національний університет цивільного захисту України
Харків, Україна*

Сучасні політичні, соціально-економічні та культурні зміни, що відбуваються в світі, висувають до особистості нові, більш складні вимоги, що, безсумнівно, впливає на її психологічне благополуччя, провокує виникнення емоційної напруги і формування внутрішньоособистісних конфліктів.

Конфлікт – це завжди складний і багатоплановий соціальний феномен. У ньому беруть участь самі різні сторони: індивіди, соціальні групи, національно-етнічні спільноти, держави і країни, об'єднані тими чи іншими цілями і інтересами. Конфлікти виникають з різних причин і мотивів: психологічних, економічних, політичних, ціннісних, релігійних тощо. Але кожен з нас знає, що сама особистість є внутрішньо суперечливою і схильною до постійних протиріч і стресів. Існує боротьба на рівні окремого індивіда, протиборство між елементами внутрішньої структури людини, яке і знаходить своє вираження у внутрішньоособистісному конфлікті.

Ці конфлікти можуть бути обумовлені різними формами дисонансу внутрішніх очікувань людини й зовнішніх можливостей їх здійснювати. Від діяльності особистості залежить спектр її почуттів, що переживає сама людина. Але саме в цьому спектрі й виникають багато розбіжностей.

Страхи, хвилювання й навіть неврози можуть виникнути внаслідок неусвідомлених внутрішніх розбіжностей особистості. Конфлікти, які знаходяться всередині особистості, відбирають у людини багато сил, викликаючи у неї тривогу, роздратування, злість, агресію, яка буде спрямована

на не тільки на інших людей, але і на себе. Надалі це загрожує утворенням гострих переживань, які вражатимуть людину, створюючи сильний дискомфорт, що може призвести до душевних негараздів (у вигляді панічних атак, неврозів, навіть спроб суїциду). З такими конфліктами необхідно боротися, шукати способи «полагодити» особистість, змінювати її старі установки, створювати нові цілі, мрії, перетворювати ставлення до себе і т.д.

Проблемою внутрішньоособистісного конфлікту у вітчизняній та зарубіжній психології займалися багато вчених: А. Маслоу, К. Хорні, В. Франкл, З. Фрейд, К. Роджерс, Е. Фромм, Л. Фестінгер, К. Левін, О. М. Леонт'єв, В. С. Мерлін, Н. В. Чепелева, Г. В. Ложкін, Е. Ф. Зеєр, С. Б. Кузікова, Т. Ю. Левченко, Н. І. Пов'якель, Ю. Г. Альошина, І. В. Ващенко, О. О. Холодова та інші. В їх роботах визначено, що внутрішній конфлікт відбувається між частинами структури особистості, її мотивами і обумовлює необхідність вибирати між силами рівної величини, що впливають на особистість.

Отже, внутрішньоособистісний конфлікт – це стан людини, який являє собою суперечність протилежно спрямованих мотивів (цілей, інтересів, цінностей) внутрішнього світу особистості. Саме у цьому стані особа не може впоратися з конфліктом, не може виробити пріоритети поведінки [2].

У зарубіжній і вітчизняній психології сформувалися різні судження щодо внутрішньоособистісного конфлікту.

Так, А. Маслоу вважає внутрішній конфлікт нереалізованою потребою особистості в розкритті своїх талантів й здібностей. К. Хорні розглядає внутрішньоособистісний конфлікт із двох сторін: як зіткнення прагнення до задоволення бажань і до безпеки і як суперечність «невротичних потреб», задоволення яких спричиняє придушення інших. В. Франкл описує зміст внутрішнього конфлікту як втрату сенсу життя та екзистенціальний вакуум. З. Фрейд твердив, що конфлікт лежить у людських бажаннях, біологічних потребах й соціальних нормах. Одна сторона особистості відстоює певні бажання, інша – заперечує їх. К. Роджерс писав про конфлікт як розбіжність,

що виникає у особистості між усвідомленою помилковою самооцінкою та самооцінкою на неусвідомлюваному рівні (між «Я-реальним» та ідеальним «Я»). Вітчизняні дослідники (О. М. Леонтьєв, Н. В. Чепелєва, С. Б. Кузікова, Т. Ю. Левченко, І. В. Ващенко та ін.) вивчали особливості виникнення і прояви внутрішньоособистісних конфліктів у професійній діяльності [5].

Важливим питанням в описі внутрішньоособистісних конфліктів є їх класифікація. А. Я. Анцупов та А. І. Шипілов представили одну з відомих класифікацій конфліктів [1]. За основу вони взяли ціннісно-мотиваційну сферу індивіда. В залежності від того, які елементи внутрішнього світу особистості (цінності («треба»), мотиви («хочу»), самооцінка («можу»)) вступають в конфлікт, виділяються такі види внутрішньоособистісного конфлікту:

1. Мотиваційний конфлікт. Найпоширеніший вид внутрішнього конфлікту. Він полягає в суперечності між несвідомими прагненнями, бажанням до безпеки і володіння, між двома позитивними тенденціями («хочу» – «хочу»).

2. Адаптаційний конфлікт. Виникає через порушення балансу між суб'єктом та навколишнім середовищем. Тобто, розбіжність між вимогами суспільства, які направлені до особистості, та можливості самої особи («треба» – «можу»).

3. Конфлікт нереалізованого бажання (комплекс неповноцінності). Виникає між прагненнями індивіда і дійсністю, яка блокує задоволення. Може з'явитися у людини в результаті фізичної неспроможності реалізувати це прагнення або бажання («хочу» – «можу»).

4. Моральний (етичний) конфлікт. Виникає між моральними принципами, обов'язками та особистими бажаннями чи потребами («хочу» – «треба»).

5. Рольовий конфлікт. Виникає при переживанні, хвилюванні і вираженій у неможливості реалізувати декілька ролей одночасно. Також це може бути внутрішній конфлікт між двома цінностями самої людини («треба» – «треба»).

6. Конфлікт неадекватної самооцінки. Виникає при розходженні між скаргами особистості та оцінкою власних можливостей («можу» – «можу»).

Ще одна відома класифікація внутрішньоособистісних конфліктів належить М.-А. Роберу та Ф. Тільману [6], які виділяють три види внутрішньоособистісних конфліктів:

1. Конфлікт потреб, коли вони направлені одна проти одної й спонукають до різнонаправлених дій (в результаті чого людина часто взагалі не може діяти).

2. Конфлікт між потребою і соціальною нормою. У цій ситуації має місце теорія З. Фрейда. З його слів, суперечності, що викликають конфлікт, – це суперечності між Воно (Ід – природжені або сліпі інстинкти, які потрібно негайно задовольнити) та Над-Я (Супер-Его – моральні норми та заборони, які особистість усвідомлює).

3. Конфлікт соціальних норм. Індивід може відчувати рівний натиск двох протилежних соціальних норм.

Важливо знати, що внутрішньоособистісний конфлікт крім очевидних негативів (психологічний дискомфорт; відсутність позитивної життєвої програми; емоційна нестабільність, нервозність, невпевненість у собі) має і позитивні функції, до яких можна віднести: самоаналіз особистості; самовдосконалення особистості; самоусвідомлення потреб, інтересів; усвідомлення своїх взаємостосунків із людьми.

Причиною виникнення внутрішньоособистісного конфлікту можуть виступати багато різних чинників, які діють на людину. Їх можна поділити на три види:

1) внутрішні причини, які зумовлює сама людина;

2) зовнішні причини, які спричинені соціальною групою, до якої входить особистість;

3) зовнішні причини, які обумовлені положення індивіда в суспільстві.

До основних внутрішніх суперечностей, що провокують виникнення внутрішньоособистісного конфлікту відносять:

- суперечності між потребами та соціальними нормами;
- суперечності соціальних ролей;

- суперечності соціальних норм і цінностей;
- суперечності інтересів, потреб та мотивів.

Для виникнення внутрішнього конфлікту необхідно, аби ці суперечності діяли на людину постійно та набули глибокого змісту [5].

До зовнішніх суперечностей (на рівні соціальної групи та суспільства в цілому), які можуть виступати чинниками внутрішньоособистісного конфлікту відносять: біологічні вади або обмеження; фізичні перешкоди; соціальні обставини так умови; відсутність об'єкту, який потрібен для задоволення бажання так потреб; фрустрацію; суперечності між свободою особистості й всілякі фактичні її обмеження; суперечності між вимогою задовольнити потреби й перешкоди на шляху до їх задоволення [3].

Наслідки внутрішньоособистісних конфліктів бувають конструктивними (позитивними) й деструктивними (негативними) [4].

Конструктивним наслідком називають той шлях до гармонії особистості, який є максимальним розвитком конфліктуючих сторін при мінімальних затратах з боку особистості. До конструктивних наслідків відносять :

- усвідомлення себе як особистості, коли внутрішній конфлікт вирішився;
- розвиток адекватної самооцінки, самореалізація та самопізнання;
- загартованість характеру й волі при позитивному вирішенні конфлікту;
- залучення ресурсів для подолання перешкод до розвитку;

Деструктивним наслідком називають ті наслідки, які призводять до психічних розладів. До таких наслідків відносять:

- зниження активності та ефективності діяльності;
- тимчасова зупинка розвитку особистості (деградація);
- фізіологічна й психічна дезорганізація особистості;
- психічна неврівноваженість, тривожність, постійні сумніви, замкнутість;
- агресія чи залежність від якоїсь певної людини, якій навіть готові прислужувати та покорятися;
- втрата сенсу життя.

Негативні наслідки щодо взаємодії індивіда з іншими людьми:

- нездатність адекватно сприймати критику;
- сварливість, мовчазність;
- девіантна поведінка;
- псування відносини зі вже знайомими людьми;
- постійний пошук винного.

Основними засобами подолання й профілактики внутрішньоособистісних конфліктів вважають:

- самореалізацію й пізнання себе;
- збереження спокою й витримку у будь-яких ситуаціях;
- справедливість та доброзичливість;
- відсутність настирливості та докучливості;
- відпочинок (фізичний та психічний);
- загартування характеру і власної волі.

Всі ці теоретичні положення ми перевірили в емпіричному дослідженні за допомогою методик, розроблених О. Б. Фанталовою «РСЦД» та «Сім станів», яка є продовженням першої методики.

Перша з методик призначена для визначення внутрішньої конфліктності, неузгодженості, дезінтеграції в мотиваційно-особистісній сфері, а також рівня самореалізації. Друга – для визначення оцінки загального самопочуття.

Дослідження було проведене зі студентами та курсантами НУЦЗУ. Вивчення основних внутрішніх конфліктів в системі цінностей особистості у групі студенток показало, що вони мають в переважній більшості низький рівень внутрішніх конфліктів. У другій групі (курсанти – юнаки) виявлено переважно середній та високий рівні внутрішніх конфліктів. Можливо, це відбувається через біологічні або соціальні умови, які діють на особистість.

Застосування методів математичної статистики (χ^2 Пірсона з поправкою на неперервність) дозволило підтвердити значущість відмінностей у показниках вираженості внутрішньоособистісних конфліктів у групах досліджуваних

(емпіричне значення $\chi^2 = 8,1$ потрапило в зону значущості). Отже, відмінність у рівнях прояву внутрішньоособистісного конфлікту між дівчатами-студентками та юнаками (курсантами) є суттєвою.

Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити висновки:

1. Внутрішні конфлікти є невід'ємним аспектом життєдіяльності людини і становлення її як особистості. Їх виникнення обумовлене об'єктивно наявними суперечностями між особистістю та суспільним світом.

2. У широкому розумінні внутрішньоособистісний (внутрішній, інтрапсихічний) конфлікт є суперечністю в ціннісно-мотиваційній сфері особистості, як протистояння альтернативних уявлень, ставлень і дій людини що до себе, інших і світу в цілому. Вони можуть як усвідомлюватися особистістю (бути відкритим) так і не усвідомлюватися (мати прихований, глибинний характер); можуть виступати у вигляді конфліктів-опозицій (протистояння або несумісності ідей і поглядів), або конфліктів-ділем (ситуацій вибору між значущими альтернативами).

3. Виявлено суттєві відмінності рівнях прояву внутрішньоособистісного конфлікту між дівчатами-студентками та юнаками (курсантами). Але це положення потребує подальшого уточнення.

Література

1. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология. Спб.: Питер, 2007. 497 с.
2. Ворожейкин И. Е., Кибанов А. Я., Захаров Д. К. Конфликтология. М.: ИНФРА, 2001. 224 с.
3. Громова О. Н. Конфликтология. Курс лекций. М: Изд-во ЭКСМО, 2000. 320 с
4. Дубчак Г. М. Внутрішньоособистісні конфлікти у студентів в період навчання у ВУЗі. Автореф. дис.. ... канд психол. н. 19.00.01 К., 2000. – 17 с.
5. Психологія конфлікту: Навчально-методичний посібник для підготовки магістрів усіх форм навчання / В. Я. Галаган, В. Ф. Орлов, О. М. Отич, О. О. Фурса. К.: ДЕДУТ, 2008. 422 с.
6. Робер М.-А., Тильман Ф. Психология индивида и группы. М.: Прогресс, 1988. 256 с.